

“Залізна завіса” української науки

За радянських часів Україна, як і інші республіки Радянського Союзу, була ізольованою від західної науки. Попри те, що “залізної завіси” не існує вже понад чверть століття, ця ситуація парадоксальним чином зберігається і донині. Причина цього – **обмеженість легального доступу до західних баз періодики.**

Йдеться про колекції наукових журналів, об’єднані на різноманітних платформах. До провідних баз даних належать Scopus, EBSCOhost, Web of Science, Project Muse, JSTOR та інші, які надають свої матеріали для перегляду на умовах передплати.

Для чого вони потрібні? Аксиома, відома кожному студенту-другокурснику: для того, щоб здійснити внесок у науку, запропонувати нову гіпотезу, необхідно зробити огляд літератури. Простіше кажучи, вивчити те, що було зроблено до тебе. Для науковця це означає ознайомлення англomовного наукового доробку, звідки в Україну зазвичай і приходять новітні ідеї та теорії. Доречно тут процитувати Ісаака Ньютона: «Якщо я бачив далі за інших, то лише тому, що стояв на плечах титанів». Якщо не залізти на ці плечі, тобто не опрацювати здобуті іншими знання, замість власних відкриттів досліднику залишається хіба що дихати іншим у потилицю.

Така ситуація створює зачароване коло проблем: неможливість зробити якісне дослідження породжує неякісний та неінноваційний продукт, яким можна здивувати хіба що декого в Україні, але аж ніяк не західних колег. Відповідно, такий продукт не може претендувати на публікацію за кордоном. Окрім наслідків, характерних для української науки в цілому (стагнація, відставання, зниження якості досліджень через відсутність здорової конкуренції ідей та розробок), і є інші, «профільні». Так, для соціогуманітаристики це означає, що у західному інтелектуальному дискурсі, який є важливим чинником впливу на громадську думку, в українській «сторі» не чути українського голосу. Попри чималу кількість західних науковців, які подають об’єктивний аналіз подій в Україні, типовим є спрощення, а подекуди викривлення українських реалій.

Найкращі можливості доступу до західних джерел дають бібліотеки Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національного університету «Києво-Могилянська Академія». Бібліотека університету Шевченка передплачує доступ до бази SCOPUS, бібліотека Могилянки має доступ до окремих колекцій таких ресурсів як EBSCOhost, JSTOR та SpringerLink. Можливості інших українських університетів здебільшого точкові: бібліотека КПІ пропонує своїм читачам доступ до окремих колекцій EBSCOhost, бібліотека Українського католицького

університету – доступ до бази JSTOR. Більшість регіональних ВНЗ не мають доступу до жодної західної бази даних.

Причина проста: брак грошей. Доступ до колекції журналів певного тематичного спрямування може коштувати від 2 000 до 20 000 USD і більше. При цьому тогорічний бюджет бібліотеки НаУКМА без урахування донорських надходжень склав 437 415,02 грн.

Важливо підкреслити, що проблема доступу до джерел не є виключно українською проблемою. Видавництва, які володіють правами на видання наукових журналів, фактично є монополістами на ринку та отримують за свої продукти надприбутки. Так, видавництво Taylor and Francis оцінює вартість однієї статті у науковому журналі у близько 40 USD, а вартість придбання усього номеру – у 150 USD. При цьому вартість ця не включає випуск паперового примірника та його транспортування, мова іде виключно про скачування електронної версії документа. Видавництва також не несуть видатків на оплату праці авторів.

Така ситуація викликає обурення міжнародної наукової спільноти, що знайшло вираження у русі за Відкритий доступ (Open Access). Внаслідок цього постійно зростає кількість журналів відкритого доступу (Open Access journals), чиї матеріали можна переглядати безкоштовно. Утім, доступ до більшості західних фахових видань залишається платним.

Ключовими лобістами інтересів України у вирішенні цього питання стали самі бібліотеки українських університетів, які об'єдналися у проект ElibUkr («Електронна бібліотека України»). Метою об'єднання, серед іншого, є зниження вартості передплати баз даних через спільні закупівлі та досягнення домовленості із провідними провайдерами про спеціальні ціни для України. Учасники об'єднання, яке сьогодні складається з 29 ВНЗ та бібліотек, мають на меті отримати від провайдерів так звану національну ліцензію на бази даних, яка б надавалася не одному університету, а усім членам групи.

Самі видавництва також достатньо активно просувають свої продукти на українському ринку, надаючи університетам тимчасові доступи до баз даних і таким чином стимулюючи попит.

Що робити, поки національна ліцензія не стала реальністю?

Можна і треба говорити про необхідність системних змін у державній освітній політиці, проте бездіяльно чекати на них не варто.

Отже, тим дослідникам, які прагнуть подолати джерельні обмеження, можна порадити наступне:

- киянам та тим, хто часто відвідує столицю, варто стати читачем бібліотек НаУКМА та КНУ імені Тараса Шевченка (у Могилянці можна навіть оформити віддалений доступ);
- інколи варто спробувати зв'язатися з самими авторами статей або книжкових розділів (як правило, нескладно знайти їхні контакти в Інтернеті або зв'язатися через соціальні мережі). Навіть якщо Ви напишете їм «з вулиці» і поясните, для чого вам потрібна їхня робота, існує велика вірогідність, що вони радо з вами нею поділяться;
- варто зареєструватися у соціальних мережах для науковців Academia та ResearchGate та підписатися на дослідників і теми, які вас цікавлять. До речі, туди ж варто викладати і ваші статті, у тому числі ті, які надруковані в українських виданнях – так ви багаторазово збільшите число їхніх переглядів;
- одним з платних, але відносно доступних ресурсів є Questia – містить понад 83 000 академічних книжок та понад 10 млн статей;
- книжки, які вас цікавлять, варто перевірити на наявність у Google Books. Як правило, певні сторінки вилучені з перегляду, проте частина може бути у відкритому доступі;
- варто зареєструватися на сайтах видавництва, які вас цікавлять, та стежити за інформацією щодо вільного доступу до їхньої продукції, який вони час від часу відкривають;
- безкомпромісним варіантом щодо забезпечення якості дослідження є отримання гранту, який дозволить вам провести певний час у бібліотеці західного ВНЗ;
- варто підтримувати ініціативу Відкритого доступу та друкувати свої статті у Open Access Journals (наприклад, Journal of Ukrainian Politics and Society, Social, Health and Communication Studies Journal, тощо). Таким чином, ви самі сприятимете тому, щоб наука була відкритою та надихатимете співгромадян власним прикладом.

Варто також подякувати консорціуму «ElibUkr», який сьогодні є локомотивом нових можливостей для української науки. Можна було б хіба що порадити членам консорціуму активно залучати медіа для оголошення про наявні можливості (наприклад, тестові доступи до баз), щоб про них могло довідатися і скористатися якомога ширше коло українських дослідників.

Автор висловлює подяку директору Наукової бібліотеки ім. М. Максимовича Олегу Сербіну та в.о. директора Наукової бібліотеки Національного університету «Києво-Могилянська Академія» Сергію Назаровцю за допомогу у підготовці цього матеріалу.

Зміст статті є виключною відповідальністю автора і не обов'язково збігається з позицією Інституту світової політики.

Автор: Катерина Зарембо, заступник директора Інституту світової політики.

<http://unistudy.org.ua/ukrainian-science/>